

22 december 2025

Zeer geachte mevrouw Letschert,

Wat de jeugd zaait, zal de toekomst oogsten. Voor ieder van ons geldt dat de eerste jaren van je leven sterk bepalend zijn voor het verdere verloop daarvan. Jongeren die opgroeien zonder kansen en perspectief op vooruitgang, hebben niet zelden moeite om een stabiel en zelfstandig bestaan op te bouwen. Dat geldt niet alleen in Nederland, ook wereldwijd bepaalt de plek waar je wieg staat, en de mogelijkheden die dit met zich meebrengt, de mate waarin je een succesvol en stabiel leven kunt opbouwen.

Vandaag de dag wonen meer dan 1 miljard jongeren (15 tot 24 jaar) in lage- en middeninkomenslanden. Deze jongeren groeien dikwijls op in complexe omstandigheden: gebrekkig onderwijs, instabiliteit en een tekort aan kwalitatief goed werk. Het is in het belang van deze jongeren om te investeren in passend onderwijs en werk. Daarnaast zijn ook directe Nederlandse belangen gemoeid bij dit belangrijke vraagstuk. In deze brief gaan we hier verder op in en onderbouwen we het belang van investeren in mondiale jeugdwerkgelegenheid, met specifieke aandacht voor groeiregio Sub-Sahara Afrika.

In 2025 heeft de wereldbevolking ruim de grens van 8 miljard gepasseerd, en naar verwachting zal dit aantal in 2037 oplopen tot 9 miljard¹. Deze groei verloopt echter niet gelijkmatig over de verschillende continenten. Vooral (Sub-Sahara) Afrika zal de komende decennia een sterke bevolkingsgroei doormaken. Daarmee verjongt de Afrikaanse bevolking aanzienlijk. **Duidelijk is dat dit in de 21e eeuw het Afrikaanse continent een relatief groot arbeidspotentieel tot haar beschikking heeft, ook in vergelijking tot voor Nederland belangrijke handelspartners, waarbij de groei van dit arbeidspotentieel met name de komende decennia groot zal zijn².**

Deze demografische verschuiving brengt zowel kansen als uitdagingen met zich mee. Een van de meest urgente ontwikkelingsvraagstukken is het gebrek aan toekomstperspectief voor jongeren, dat voor een groot deel wordt bepaald door een gebrek aan werkgelegenheid. In veel landen in het Mondiale Zuiden missen jongeren het opleidingsniveau voor de banen van vandaag en morgen. Dit leidt tot twee problemen: enerzijds raken jongeren gevangen in armoede en instabiliteit, anderzijds ontstaat er een mismatch tussen vraag en aanbod op de Afrikaanse arbeidsmarkt. Dit remt de potentie tot vruchtbare internationale handel met het Afrikaanse continent af.

De feiten en cijfers op een rijtje:

- Bijna 1 miljard van de 1,2 miljard jongeren tussen 15-24 jaar wonen in lage- en middeninkomenslanden³.

¹ <https://population.un.org/>

² Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2025) *Met de mondiale demografie mee. Anticiperen op krimpend arbeidsaanbod in het buitenland*, wr-rapport 114 & [De gevolgen van Afrika's kolossale bevolkingsgroei | Clingendael Spectator](#)

³ <https://www.ifad.org/ruraldevelopmentreport/section-a/>

- Terwijl jaarlijks 10 tot 12 miljoen jongeren de arbeidsmarkt in Afrika betreden, worden er jaarlijks slechts 3 miljoen echte banen gecreëerd⁴. 60 procent werkt informeel en is dus niet beschermd of pensioengerechtigd⁵.
- In 2023 was 20 procent van de jongeren wereldwijd niet aan het werk of in opleiding⁶.

In ieders belang is het cruciaal om te investeren in mondiale jeugdwerkgelegenheid, met een speciale focus op het Afrikaanse continent. **Dit is waarom het ook voor Nederland een gemeenschappelijk belang is:**

1. Kinderen en jongeren zijn de toekomst. Dankzij investeringen in werkgelegenheid hebben jongeren het perspectief om een duurzaam en stabiel leven op te bouwen. Jongeren die toegang hebben tot kwalitatief goed werk bouwen aan een toekomst in hun eigen omgeving. Investeren in jeugdwerkgelegenheid is daarom ook investeren in regionale veerkracht en stabiliteit⁷.
2. Er is een wederzijds belang om internationale handel, werkgelegenheid en het versterken van (beroeps)onderwijs aan elkaar te koppelen. Er ligt een enorm arbeidspotentieel in het Mondiale Zuiden, wat kansen biedt voor het versterken van groei- en investeringsmogelijkheden van het Nederlandse bedrijfsleven. Zie ook het recente rapport van de WRR hieromtrent, die de urgentie van investeren in economische groeiregio's als Sub-Sahara-Afrika agendeert als reactie op de vergrijzing in Nederland en voor Nederland cruciale handelslanden als China en Duitsland⁸.
3. Studies laten keer op keer zien dat investeringen in onderwijs en beroepsgerichte opleidingen zeer kostenefficiënt zijn en een hoog maatschappelijk rendement opleveren. Elk extra jaar onderwijs biedt significant betere beroepskwalificaties voor het bedrijfsleven en kan het toekomstig inkomen van leerlingen met gemiddeld 10% verhogen.⁹

Wat kan Nederland doen?

Onze gezamenlijke oproep is daarom: herstel jeugdwerkgelegenheid als prioriteit binnen het brede buitenlandbeleid en reserveer hiervoor voldoende budget. Zet in op waardige en productieve banen, opleiding en ondernemerschap voor jongeren in het Mondiale Zuiden. Verlies daarbij het jonge kind niet uit het oog: hoe eerder er een stabiele basis wordt gelegd voor de toekomst, hoe beter. Hiermee dragen we bij aan een duurzame wereld waarin jongeren zich kunnen ontplooien en in hun eigen onderhoud kunnen voorzien.

Voor de ondertekenaars van deze brief z.o.z.

⁴ <https://www.afdb.org/ar/news-and-events/press-releases/provide-young-people-new-skills-meet-needs-21st-century-labor-market-african-development-bank-report-urges-33910>

⁵ <https://www.ilo.org/resource/news/more-60-cent-world%E2%80%99s-employed-population-are-informal-economy>

⁶ <https://www.ilo.org/publications/major-publications/global-employment-trends-youth-2024>

⁷ Ton Dietz, Mayke Kaag en Nel de Vink, 'Africa; international migration'. Leiden: African Studies Centre, 2017, Thematic Map. & Aniruddha Bagchi, Jomon A. Paul, Youth unemployment and terrorism in the MENAP (Middle East, North Africa, Afghanistan, and Pakistan) region, Socio-Economic Planning Sciences, Volume 64, 2018, Pages 9-20. & Izzi, V. (2020). Promoting decent employment for African youth as a peacebuilding strategy.

⁸ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2025) *Met de mondiale demografie mee. Anticiperen op krimpend arbeidsaanbod in het buitenland*, wr-rapport 114

⁹ https://www.oecd.org/en/publications/africa-s-development-dynamics-2024_df06c7a4-en.html

Prof. Dr. Ruard Ganzevoort
*Voorzitter SAIL-Platform**

Agnes Kroese
Algemeen directeur Dorcas

Rina Molenaar
Directeur Woord en Daad

Andries Schuttinga
CEO Red een Kind

Petra van Haren
CEO Edukans

Marco van der Graaf
CEO World Vision Nederland

Garance Reus - Deelder
Directeur Plan International

Erik Ackerman
Directeur Liliane Fonds

* Leden van het SAIL-Platform zijn:

1. Institute for Water Education (IHE Delft University)
2. International Institute of Social Studies (ISS/EUR), Erasmus University Rotterdam
3. Maastricht School of Management (MSM)
4. Institute of Housing and Urban Development Studies (IHS), Erasmus University Rotterdam
5. Faculty of Geo Information Science and Earth Observation (ITC), University of Twente
6. Royal Tropical Institute (KIT)
7. African Studies Centre Leiden (ASCL)

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

SAIL-Platform
T.a.v. de heer R. Ganzevoort
Kortenaerkade 12
2518 AX DEN HAAG

Kenmerk: 202600112

Den Haag, 7 januari 2026

Geachte heer Ganzevoort,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

**Oproep van de private Cultuurfondsen aan de politiek.
Wie in democratie gelooft, gelooft in cultuur**

Nederland heeft in deze verkiezingen duidelijk gemaakt dat er behoefte is aan constructieve politiek: leiders die bruggen bouwen in plaats van muren. Het is hoogste tijd voor een nieuwe generatie, die kiest voor samenwerking en vooruitgang.

Cultuur voedt de verbeeldingskracht, doorbreekt bubbels en versterkt democratisch burgerschap. Het is niet voor niets dat autocratische regimes beginnen met het inperken van culturele vrijheid. Wie de democratie wil beschermen, investeert in cultuur. Uw partijen erkennen in de verkiezingsprogramma's het belang van cultuur: van regionale spreiding en behoud van tradities (CDA), tot cultuur als motor voor innovatie en betere arbeidsvoorwaarden (D66) én de motor voor ondernemerschap en bibliotheekvoorzieningen (VVD). Die visie is noodzakelijk omdat Nederland staat voor grote maatschappelijke opgaven. Om die opgaven te bevechten, is cultuur nodig – als een randvoorwaarde voor een vrije, veerkrachtige en democratische samenleving.

Toch zien we dat cultuur in de huidige formatie nauwelijks een rol speelt. Dat baart zorgen; zonder structurele aandacht en investeringen dreigt de cultuursector, cruciaal voor onze identiteit, economie en democratie, verder te verzwakken. Wij verwijzen hierbij graag naar een recent rapport van de Raad voor Cultuur, waarin wordt gesteld dat *“de samenleving gebaat is bij een financieel stabiele en weerbare cultuursector, zodat organisaties schokken kunnen opvangen en ruimte houden voor vernieuwing en maatschappelijke verbinding.”*

In hetzelfde rapport wordt duidelijk gemaakt dat de zorgen over de cultuursector meer dan terecht zijn. Het cultuurbudget is gedaald van 0,47% van de rijksbegroting in 2005 naar 0,35% in 2025. Hierdoor is jaarlijks €500 miljoen minder beschikbaar. Deze financiële neergang baart ons – de directeuren van Fonds 21, VSBfonds, VandenEndeFoundation en het Cultuurfonds – grote zorgen. Onze private fondsen investeren jaarlijks substantieel in cultuur door het hele land, van amateurs tot professionals (zie kader hieronder). Dat blijven we vanzelfsprekend doen, maar we willen benadrukken dat onze rol van oudsher een aanvullende rol is en niet een vervangende rol. Wij zijn er voor de extra's, de vernieuwing, de projecten – maar het fundament is en blijft een taak van de overheid.

Het recente advies van de Raad voor Cultuur gaat zelfs verder dan dit. Daarin wordt gesteld dat publiek geld fungeert als hefboom voor privaat geld. Wanneer de overheid het belang van cultuur zichtbaar maakt en instellingen stabiele financiering biedt, dan leidt dat ertoe dat private investeringen makkelijker meegaan en meer bereid zijn om schenkingen te doen. Door goed afgestemde cofinanciering – via matchfunding, publiek-private samenwerkingen met Rijksfondsen/overheden – kan het beschikbare budget maximaal worden benut en een robuust cultureel ecosysteem worden gerealiseerd.

Om het tij te keren, doen we hierbij enkele concrete voorstellen:

- **Stop de bezuinigingen op cultuur en verhoog de rijksbijdrage met €250 miljoen per jaar.** Dit geeft instellingen en makers hernieuwde zekerheid en stimuleert private bijdragen: goed voorbeeld doet goed volgen.

• **Behoud de Geefwet en gunstige fiscale maatregelen.** Deze zijn essentieel om private investeringen in cultuur te blijven stimuleren. • **Investeer in de regio – met visie en samenwerking.** Private fondsen investeren al decennia substantieel in de regio. Wij maken ons zorgen over het gemak waarmee nu wordt gesproken over “meer investeren in de regio”, zonder een doordacht plan. Dit kan alleen goed uitpakken als het zorgvuldig wordt uitgewerkt, met beleid en deskundigheid, en in samenwerking tussen de drie overheidslagen: Rijk, provincies en gemeenten. Onze Monitor Impact Cultuursector (bijlage) laat zien dat gemeenten de grootste publieke investeerders in cultuur zijn. Tegelijkertijd moeten we alert blijven op het risico van bezuinigingen na gemeenteraadsverkiezingen, het effect van het Ravijnjaar en politieke inmenging in cultuurbeleid. Waarop rijks- en provinciaal niveau wettelijke borging bestaat, is er geen wettelijke taak voor gemeenten om te investeren in cultuur en gaat het op gemeentelijk niveau vaak over inhoudelijke keuzes in financiering. Herallocatie binnen het bestaande rijksbudget naar de regio is geen investering, maar een vermindering van middelen voor cultuur.

• **Wereldgezondheidsorganisaties besteden steeds meer aandacht aan kunst als mondiale strategie voor gezondheidspreventie en -bevordering.** Zij wijzen op een krachtige rol van kunst & cultuur in het creëren van een gezonde samenleving. Voor OCW en SZW is dit een serieuze maatschappelijke opgave: Integratie van cultuur binnen gezondheidsbeleid kan bijdragen aan preventie, verlichting bij ziekte en mentale veerkracht.

• **Leg loonprijsbijstelling vast en sta opbouw van weerstandsvermogen toe.** Dit vergroot financiële stabiliteit en het is essentieel om te kunnen ondernemen. Bovendien het maakt culturele organisaties aantrekkelijker voor private partners zoals goededoelenloterijen en bedrijven.

Deze maatregelen dragen bij aan een sterke culturele infrastructuur, regionale vitaliteit, innovatie en democratische veerkracht. Wij vragen u daarom cultuur een volwaardige plek te geven in het regeerakkoord en gaan graag met u in gesprek over hoe we dit samen kunnen realiseren.

Met vriendelijke groeten,

Cathelijne Broers
directeur, het Cultuurfonds

Henk Christophersen, directeur Fonds 21

Ronald Ockhuysen, directeur VandenEnde Foundation

Bern Schneiders, directeur VSBFonds

Bijlagen:

Advies Raad voor Cultuur Financien *ieder zijn deel* Advies Financiën | Raad voor Cultuur

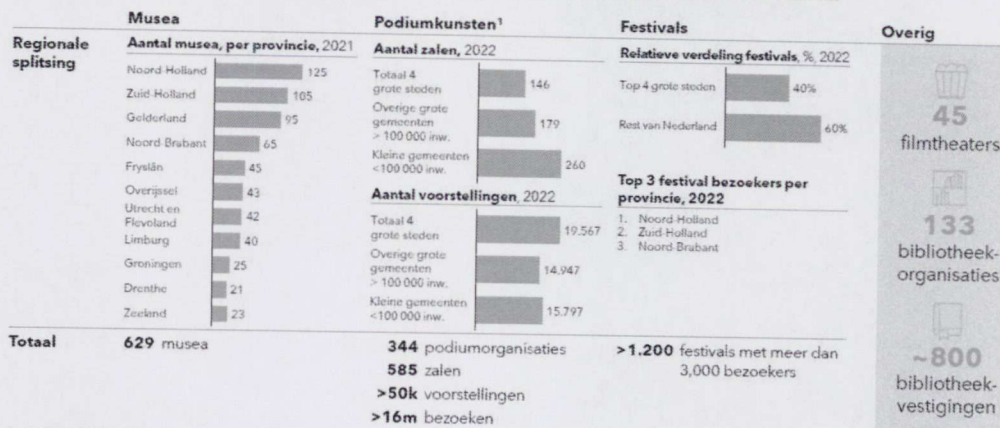
Fonds 21 (2024): Van het totale donatiebudget van €11,5 miljoen werd €6.893.187 (60 %) besteed aan projecten binnen Kunst & Cultuur (regulier beleid). [fonds21.nl]

VSBfonds (2024): Het fonds heeft €12.822.654 uitgekeerd specifiek aan initiatieven in Kunst & Cultuur. [vsbfonds.nl]

VandenEnde Foundation: Beurzen en projecten – jaargemiddeld ca. €7–8 mln. [vdef.nl]

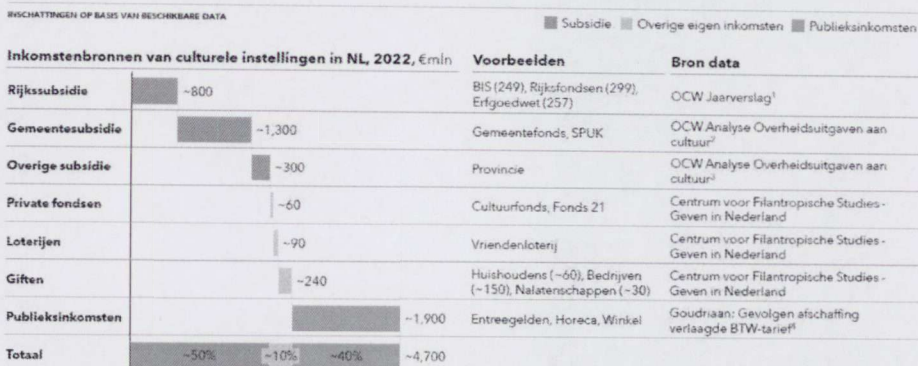
Het Cultuurfonds (2024): Het fonds investeerde in totaal €55,5 miljoen in cultuur én natuur. Het Cultuurfonds is een vermogens fonds en een fonds dat werft onder particulieren (500 CultuurFondsen op naam ca. 20 mio) (WWW.Cultuurfonds.nl)

De Nederlandse kunst- en cultuursector is vertegenwoordigd door het gehele land en kent een clustering in Noord- en Zuid-Holland

¹ Professionele podiumkunsten
Bron: Boekmansichting Cultuurexploratie (BIS), Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB), Jaarverslag NWF (Bis), CBS (Bis, BSB)

Een breed pallet aan financiering voor cultuur in Nederland 50% subsidie | 40% publieksinkomsten | 10% private financiering

¹ BIS aan instellingen (249) en aan rijksfondsen (299) - Erfgoedwet / ministerie instellingen met een website tot 1.1.2022, totaal 1.662 inst. waar die 6 inst. noemenswaardig archiveren, en andere zaken buiten scope
² Aangenomen dat 60% van gemeentebudgetten aan cultuur = 2.100 (€mln) besteed worden, aan culturele instellingen in scope op basis van analyse van grote steden, op grondslag van totale gemeentebudgetten aan cultuur van 2021 (publieksinkomsten naar 2022 naar sprekeken van 2017 tot 2021)
³ Private instellingen aan cultuur in 2021
⁴ Op Basis van Goudriaan (2021), musea, professionele podiumkunsten, en festivals; excl. openbare bibliotheken en boekwerkinstellingen
 Bron: OCW Jaarverslag 2023; OCW - Overheidsuitgaven aan cultuur; Centrum voor Filantropische Studies - Geven in Nederland 2024; Memo René Goudriaan: Gevolgen afschaffing verlaagde BTW-tarief voor culturele instellingen en diensten versie 17 mei 2024

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Cultuurfonds
T.a.v. mevrouw C. Broers
Postbus 19750
1000 GT AMSTERDAM

Kenmerk: 202600114

Den Haag, 7 januari 2026

Geachte mevrouw Broers,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600115

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Defensie en Veiligheid

Prinsessegracht 23
2514 AP Den Haag
Postbus 30424
2500 GK Den Haag
T: +31 (0)70 – 391 99 00
F: +31 (0)70 – 391 98 40

Iban: NL44 INGB 0000 0099 95
Iban: NL05 ABNA 0245 8253 39
KVK: 27 26 40 55

info@kivi.nl
www.kivi.nl

Onze ref	Bijlage	telefoonnummer	Email	datum
DV	1	[REDACTED] 3	[REDACTED]	23 december 2025

Onderwerp: Formatiebrief Defensie

Geachte mevrouw Letschert,

Nederland moet zijn weerbaarheid versterken binnen een strategisch autonoom Europa. Dat vraagt om een integrale versnelling van innovatie, personeelsgroei, industriële opschaling en Europees samenwerken. Onze werkgroep Politiek en Defensietechniek heeft in dat kader een vijftal suggesties voor het beleid van de komende regering opgesteld:

1. Versnel technologische innovatie voor Defensie via sterke regionale en Europese clusters
2. Richt financieringsstromen op groei en opschaling van de Nederlandse defensie- en veiligheidsindustrie
3. Investeer structureel in personeel en opleidingen en maak de krijgsmacht aantrekkelijker
4. Versterk de Europese samenwerking en Europese strategische autonomie
5. Breid monitoring van vitale infrastructuur uit met actieve verdediging

In bijlage vindt u toelichtingen op deze suggesties
Uiteraard lichten wij deze suggesties graag toe.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Jan Wind

Voorzitter KIVI Defensie en Veiligheid

Formatiebrief Defensie 2025

De werkgroep Politiek en Defensietechniek van het Koninklijk Instituut Van Ingenieurs (KIVI) heeft onderstaande suggesties voor beleid van de komende regering. Deze zijn opgesteld op basis van openbaar beschikbare stukken en kennis en ervaring op het gebied van defensietechnologie. De suggesties betreffen uitsluitend technologische of daarmee verband houdende aspecten.

Nederland moet zijn weerbaarheid versterken binnen een strategisch autonoom Europa. Deze verslechterde veiligheidssituatie vraagt om integrale versnelling van innovatie, personeelsgroei, industriële opschaling en Europees samenwerken. Om dat mogelijk te maken is een stevige verhoging van de economische groei noodzakelijk, ook in de defensiesector. Met een regisserende rol van de overheid en wederzijds vertrouwen als uitgangspunt kan een duurzaam partnerschap tussen Defensie en de industrie ontstaan. Daarmee kan Nederland uitgroeien tot een relevante speler in een veilig en technologisch vooruitstrevend Europa.

Deze uitgangspunten leiden tot de volgende beleidssuggesties:

1. Versnel technologische innovatie voor Defensie via sterke regionale en Europese clusters

Geef Defensie een regierol om nationale innovatieclusters voor publiek-private samenwerking te ontwikkelen, die op Europese schaal kunnen concurreren. Zet ontwikkelopdrachten parallel uit bij meerdere bedrijven of consortia en kies de beste oplossingen voor snelle opschaling naar productie. Start nieuwe onderzoeksprogramma's met aandacht voor "Europese Strategische enablers", waaronder alternatieven voor fossiele brandstoffen en voor zeldzame grondstoffen..

Dit vraagt om gerichte ontwikkeling en intensivering van technische wetenschappen en kennis van de productieprocessen voor Defensie-technologie, doorlopende leerlijnen van mbo tot universiteit, snelle vergunningverlening en financiering. Daarmee wordt ook de wederzijdse betrokkenheid tussen maatschappij en Defensie vergroot.

2. Richt financieringsstromen op groei en opschaling van de Nederlandse defensie- en veiligheidsindustrie

Elimineer bestaande barrières zodat pensioenfondsen, banken en institutionele beleggers defensie-gerelateerde innovatie en productie kunnen financieren. Beperk of schaf de eis van bankgaranties bij aanbestedingen af en leg investerings- en ontwikkelrisico's bij de partij die dit in redelijkheid kan dragen. Dat kan ook Defensie zijn. Dit maakt stabiele productieopshaling door bedrijven mogelijk, maar vraagt o.a. om meerjarige budgettaire toezeggingen en parlementaire steun. Leg strategische voorraden voor Defensie aan van grondstoffen en halfproducten voor snelle en wendbare schaalbaarheid. De technologie van morgen is immers anders dan die van vandaag.

3. Investeer structureel in personeel en maak de krijgsmacht aantrekkelijker

Snelle groei richting 2030 en 2050 vraagt om brede maatschappelijke instroom en substantiële personeelsuitbreiding. Versnel het toelatingsproces en heroverweeg instructeur kwalificatie-eisen binnen Defensie. Heroverweeg fysieke toelatingseisen voor bepaalde functies. Dat maakt benutten van capaciteiten en expertise van o.a. vrouwen binnen Defensie beter mogelijk. Vergemakkelijk mobiliteit tussen Defensie en industrie voor kennisuitwisseling en loopbaanperspectief. Focus op behoud van personeel.

4. Versterk Europese samenwerking en Europese strategische autonomie

Steun een meer geïntegreerde Europese defensiestructuur met gezamenlijke capaciteitsontwikkeling en productie van interoperabele wapensystemen. Sluit aan bij de beleidsontwikkeling van de Europese Commissie en realiseer een actieve Nederlandse inbreng bij Europese besluitvorming over defensie-industrieel beleid. Een gebalanceerde Europese taakverdeling vereist behoud en creatie van Nederlandse hoofdaannemers (Original Equipment Manufacturer (OEM)), zoals scheepsbouw, radartechnologie, drones en andere autonome systemen. Deze zijn cruciaal voor internationale invloed én operationele onafhankelijkheid. Neem daarom afstand van het beleid dat de Nederlandse defensieindustrie alleen moet optreden als toeleverancier aan buitenlandse industrie.

5. Breid monitoring van vitale infrastructuur uit met actieve verdediging

Toegenomen dreigingen vragen om onmiddellijke versterking van beveiliging van de Noordzee (energie, communicatie, kabels en pijpleidingen) en kritieke infrastructuur op land (havens, luchthavens, spoor, industrie). Snelle innovatie en opschaling van sensoren, munitie, anti-drone systemen en lucht- en raketverdediging zijn noodzakelijk.

Pas ook wetgeving of de structuur zodanig aan, dat actieve interventie mogelijk wordt: geef de politie capaciteiten of bied Defensie de mogelijkheid in te grijpen.

Den Haag, 23 december 2025

Heeft u nog vragen? Neem dan contact op met de werkgroep via E: [redacted] of T: [redacted]

De werkgroep "Politiek en Defensie & Veiligheidstechniek" van het Koninklijk Instituut Van Ingenieurs (KIVI) analyseert actuele politieke ontwikkelingen in de defensiesector. Zij levert feiten en duiding vanuit de technologische kennis en ervaring van ingenieurs.

Disclaimer: De gegeven feiten en meningen zijn gebaseerd op open bronnen en op de kennis en ervaring van werkgroep leden. Dit is geen officieel standpunt van KIVI. De vereniging aanvaardt geen aansprakelijkheid voor hetgeen door de werkgroep of haar leden naar voren is gebracht.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

KIVI Defensie en Veiligheid
T.a.v. de heer J. Wind
Postbus 30424
2500 GK DEN HAAG

Kenmerk: 202600116

Den Haag, 7 januari 2026

Geachte heer Wind,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600117

Geachte mevrouw Letschert,

Onderstaande brief heb ik ook gedeeld met de huidige Tweede Kamerfracties.

Ik heb de overtuiging dat ons land hier wel bij zal varen als we deze vorm van democratie bij de vorming van een nieuwe regering zouden toepassen. Uw *ja* voor dit voorstel zal inhouden dat miljoenen Nederlanders zich hierin kunnen vinden. Iedere 4 jaar later weer het voordeel van minder praten en meer doen, door zo een veel kortere en meer democratische weg te bewandelen, waarin iedere kiezer zich kan terugvinden.

We praten over democratie maar passen het niet toe. Een nieuwe regering is binnen één of twee dagen na de verkiezingen gevormd. Hoe?

De zetelverdeling werkt als volgt:

Het aantal ministers en staatssecretarissen (stel) 18 delen door 150 Kamerzetels = 8,33 zetels wat recht geeft op één minister- of staatssecretarispost.

D66 26 zetels:8,33 = 3,12 minister/staatssecretaris zetels + 1 restzetel =
totaal 4 zetels

PVV totaal 4 zetels	26 zetels:8,33	=	3,12 minister/staatssecretaris zetels + 1 restzetel =
VVD totaal 3 zetels	22 zetels:8,33	=	2,64 minister/staatssecretaris zetels + 1 restzetel =
GL/PvdA totaal 3 zetels	20 zetels:8,33	=	2,40 minister/staatssecretaris zetels + 1 restzetel =
CDA totaal 3 zetels	18 zetels:8,33	=	2,16 minister/staatssecretaris zetels + 1 restzetel =
JA21 totaal 1 zetel	9 zetels:8,33	=	1,08 minister/staatssecretaris zetels + 0 restzetel =
---	---		---
18	121		5

Met het buitenspel zetten van andere partijen is Nederland niet gebaat, en zet aan tot nog meer verwijdering van de onderlinge verstandhoudingen in politiek en maatschappij. Zodra een kleinere partij meer dan 8 zetels krijgt kunnen ze zonder onderhandelingen deel nemen aan de regering. De formatie is een kwestie van één of twee dagen en de regering kan niet vallen. De partijen moeten samenwerken in de zetelverdeling want dit is waar kiezer voor gekozen heeft. De grootste partij levert de minister president.

Uw reactie naar [redacted] wordt zeer op prijs gesteld.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

202600118

Onderwerp: inbreng regeerakkoord

17 december 2025

Aan alle betrokkenen bij het formatieproces

Geachte Mevrouw Letschert

Vrede is een beleidsthema dat niet kan ontbreken in een regeerakkoord, ook niet in een regeerakkoord op hoofdlijnen. De organisatie Women's International League for Peace and Freedom (WILPF, opgericht in Den Haag in 1915) heeft altijd aandacht gevraagd voor de grondoorzaken van oorlog, de noodzaak van rechtvaardige verhoudingen in de wereld en andere vormen van conflictoplossing dan de inzet van militair geweld.

De extreem hoge investeringen in militaire middelen worden verdedigd met het adagium 'Als je vrede wilt, bereid je voor op de oorlog'. Echter, het streven naar excessieve militaire investeringen leidt ertoe dat landen en regio's met voldoende middelen tot de tanden toe gewapend tegenover elkaar komen te staan of andere landen onder de voet kunnen lopen. En dan? Een toegenomen risico op doden, gewonden, vernietiging van steden, infrastructuur en platteland, immens verdriet. En een afname van een kans op duurzame vrede.

Wij oordelen dat investeren in duurzame vrede nodig is door:

- proactief te analyseren welk buitenlandbeleid daaraan kan bijdragen
- te streven naar eerlijke internationale verhoudingen
- de verdediging van een internationale rechtsorde waaronder mensenrechten inclusief vrouwenrechten
- eerlijke toegang tot voedsel en natuurlijke hulpbronnen
- voorkomen en herstellen van klimaatschade
- bestrijding van wapenleveranties aan kwaadwillende partijen.

De verklaring van de G20 in november 2025 benadrukt hoe zeer multilaterale internationale samenwerking nodig is in deze tijd van stijgende geopolitieke en geo-economische competitie en instabiliteit¹. "We note with distress the immense human suffering and adverse impact of wars and conflicts around the world" en "We also recognize the role of women as peace agents", aldus de verklaring.

¹ <https://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2025/11/22/g20-johannesburg-leaders-declaration/>

Oproep

Leg vast en werk uit in het regeerakkoord dat vrede niet alleen met wapens kan worden bereikt. Een Ministerie van Vrede kan dit uitdragen en beleid voor duurzame vrede stimuleren.

Maak daarnaast kenbaar dat het betrekken van vrouwen bij conflictpreventie, vredesonderhandelingen en vredesopbouw noodzakelijk is. Resolutie 1325 van de Veiligheidsraad en de vervolgresoluties van de Veiligheidsraad over Women, Peace and Security behoren een essentieel onderdeel te zijn van het defensie-, veiligheids- en buitenlandbeleid.

Met vriendelijke groet,

Namens de werkgroep Wilpf Nederland

T.E. van Dijk

W.P.M. Buskes

Emailadres:

202600119

Aan Mevr. Rianne Letschert

Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

21 december 2025, zonnwende

Geachte mevr. Letschert,

Allereerst, zij het wat verlaat, een felicitatie met uw benoeming tot informateur.

Vervolgens een "felicitatie" met Kerstfeest 2025; zo zegt de Oekraïner dat en dan geeft het niet indien dit schrijven u pas na het feest onder ogen zal komen; beter laat dan nooit, zegt de Nederlander bovendien.

Op de grens tussen "laat" en "nooit" dan nu iets anders.

In 1994 werd aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Limburg (zoals zij toen heette) als proefschrift de stelling verdedigd dat in het Nederlandse staatsbestel de Koning niet moet worden genegeerd. Hoewel door de Faculteit erkend, althans doorgelaten, is desondanks de stelling, zover mijn waarneming reikt, vervolgens algemeen genegeerd.

Een kwart eeuw later nam ik de vrijheid u, op hoge post bij de Universiteit van Maastricht (zoals zij inmiddels heette), er toch nog maar eens op te wijzen dat de boodschap van jaren eerder echt nog geldig is, en niet moet worden genegeerd. Met wat vriendelijke woorden, hebt u mij tenslotte genegeerd.

Die afloop was ook de meest waarschijnlijke, dat wist ik tevoren, en nu ik weet dat D66 uw politieke richting is, wordt alles al helemaal duidelijk.

Ongetwijfeld deelt u wat tegenwoordig de algemeen heersende overtuiging lijkt, en die ik kort zou willen samenvatten als: 'monarchie' en 'dictatuur' zijn synoniem; 'monarchie' en 'republiek' zijn antoniem; republiek is de natuurlijke bestemming van de vooruitstrevende, vrijere en vrijere mensheid.

Echter, én etymologisch, én theoretisch, én historisch is deze voorstelling zeer aanvechtbaar; om over het al te hoopvolle toekomstbeeld nog te zwijgen.

Ik roep u daarom in herinnering.

Reeds heeft Nederland twee hele eeuwen als republiek bestaan. De eerste der twee eeuwen was een doorslaand succes, zij het echt niet dankzij de republikeinse staatsvorm. De tweede eeuw was een totale afgang, ondanks die republikeinse staatsvorm.

“Ondanks”? Sterker nog. De staatsvorm, die Nederland onregeerbaar maakte, heeft aan die ondergang flink bijgedragen. Door de “platte organisatie”, zoals we nu zouden zeggen, kon soms een gemeentebestuur ergens in een provincie de nationale besluitvorming stremmen. Zelfs de grootste democraat van nu, of bijvoorbeeld uit 1966, zal dat niet meer willen.

Het Huis van Oranje had er iets aan kunnen doen; en was ertoe geroepen. Maar de Prinsen waren te vreedzaam, hadden teveel ontzag voor de geldende orde (“rechtstaat” noemen wij dat nu), en ondervonden onwaarschijnlijke en felle tegenkanting door een maatschappelijke beweging, beter gezegd: beroering, die hun waar mogelijk de voet dwars zette, en die thans onveranderlijk wordt aangeduid als “Patriottentijd”.

Toen kwam er een die alles wist te doorbreken: Napoleon Bonaparte. Nederland werd een eenheidsstaat, het bestuur gemoderniseerd. Vooruitgang, zeker, maar tegen hoge prijs. Alle vrijheid ging verloren, zelfs de nationale zelfstandigheid. Beoordelingsfoutje der Patriotten, zullen we maar zeggen.

Gijsbert Karel van Hogendorp trok de conclusie: de eenheidsstaat is onvermijdelijk, maar de nationale zelfstandigheid en vrijheid moeten behouden; de oplossing? De soevereiniteit zal worden opgedragen aan het Huis van Oranje. Zelf mocht hij zijn gedachte verwerkelijken in de politiek. In 1813, met de Franse troepen nog in het land, herrees Nederland als natie. En die natie droeg, bij acclamatie, de soevereiniteit over haar op aan de toenmalige telg uit het Huis van Oranje, Koning Willem I, dit grondwettelijk stevig vastleggend.

Weer twee eeuwen verstreken, nu als monarchie. Zeker, het unieke van de Gouden Eeuw is niet herhaald; maar evenmin de slome afgang van de 18^e eeuw. Nederland is geworden en is wat het redelijkerwijze in gegeven internationale verhoudingen kan zijn, en dat betrekkelijk stabiel. Juist als monarchie.

Een achterhaalde historie, die we kunnen vergeten?

Meer en meer negeerde Nederland de monarchie; vooral na, laten we zeggen 1966. En waar zijn we nu? Er wordt meer geformeerd dan geregeerd; en het schouwspel van de debatten in de Tweede Kamer, trots van onze “democratie”, werd tot een krakeel dat oudere mensen bij voorkeur niet aan de jeugd laten zien. Om over alle andere, intussen onafzienbare gebreken van ons bovenstebeste staatsbestel nog te zwijgen.

U zult denkelijk zeggen: absoluut geen verband van oorzaak en gevolg! Er wordt juist veel onderzoek gedaan! Daarover valt wat mij betreft best te praten. Maar de dogmata die ik boven noemde vallen volgens mij buiten al dat onderzoek: Dat dictatuur hetzelfde zou zijn als monarchie; dat republiek het omgekeerde zou zijn van monarchie; dat de republiek de

onafwendbare bestemming van de moderne mensheid zou zijn. Echt onderzoek kan ik het daarom niet vinden.

Ook uw "formerer", zelfs als er een kabinet uit zou voortkomen, lijkt me daarom steriel.

Herhaal alstublieft niet uw vergissing van 2019; beter gezegd, waarschijnlijk: hou op hem te maken. Reken met de Nederlandse Koning!

Wilt u het van mij niet aannemen, zoals heel voorstelbaar, luister dan misschien naar Athos, een van de drie, of eigenlijk vier, onsterfelijke Franse musketiers, en de meest bezadigde en wijze van hen.

Zijn laatste kans om zijn zoon en pupil een les voor het leven mee te geven, brengt hen naar Saint-Denis. Daar zegt Athos hem, in de niet geheel correcte vertaling, maar daarom wellicht juist geslaagde formulering van mevr. R.W.M. Veen-Bakhuis:

"De Koning is een sterfelijk mens, het Koningschap is een Goddelijke gedachte."

Daar staan, in zes woorden, al uw D66 bezwaren tegen de monarchie. Maar hebt u ook een weerwoord op wat Athos laat volgen? Ik denk het niet. Behalve misschien de banaliteit dat "God niet bestaat"; maar ik wil hopen dat u wijzer bent dan dat.

Viert u Kerst? Hebt u het Kerstfeest 2025 gevierd? Van dat feest is immers de grondgedachte dat God Zelve onder de mensen kwam; als gedachte en als heel wat meer dan dat: als echte mens en levende drager van Goddelijke gedachte. Om te heersen? Nee maar om te dienen.

Viert u Kerst?

Dan des te meer, behalve dat Nederland's historie en Grondwet u daartoe al verplichtten:

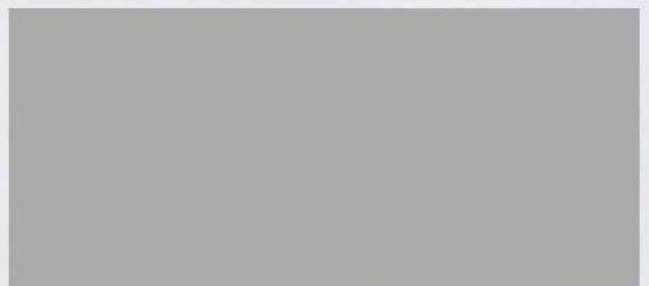
Reken alstublieft met Nederland's Koning.

Een sterfelijk mens, ja hoor, best.

Maar de belichaming van Athos' "Goddelijke gedachte", zij het voor Nederland, en beproefd door ervaring.

Nogmaals gefeliciteerd met uw benoeming; en beste wensen voor de vervulling van uw taak.

Zoals de beste wensen voor het Nieuwe Jaar.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

[Redacted]

Kenmerk: 202600120

Den Haag, 7 januari 2026

Geachte [Redacted]

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

[Redacted Signature]

Rianne Letschert
Informateur

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum: 22 december 2025
Betreft: Nationale Investeringsinstantie met een sociale poot

Geachte mevrouw Letschert,

Met interesse en waardering hebben we kennisgenomen van de plannen voor een Nationale Investeringsinstantie die zich richt op maatschappelijk investeringen om het nationale verdienvermogen te versterken.

Vanuit Impact door Groei (financieringsprogramma van sociaal vermogensfonds FNO voor mensen in kwetsbare situaties) en de Impact Economy Foundation (stichting gericht op het ontwikkelen van een economie die de samenleving dient), constateren wij echter dat één cruciale poot voor een veerkrachtige economie onderbelicht blijft: de sociale transitie.

Zonder een samenleving waarin menselijk kapitaal en gemeenschapskracht volledig tot hun recht komen, betaalbare woonoplossingen beschikbaar zijn, toegang tot zorg, gezond voedsel en educatie is georganiseerd en bestaanszekerheid wordt versterkt, komt ook het economisch draagvlak van innovaties en investeringen onder druk te staan. Impactondernemingen leveren hierin een maatschappelijke waarde en lossen aantoonbaar arbeidsmarktknelpunten en zorgdruk op en voorkomen een beroep op uitkeringen en schuldhulpverlening. Hun preventieve werking vermindert toekomstige uitgaven aan zorg, schulden en inactiviteit. Daarmee zijn investeringen op dit terrein niet alleen wenselijk, maar financieel prudent en verdienvermogen-versterkend.¹

Wij doen u daarom één concrete suggestie voor de formatie:

Borg een volwaardige sociale poot in de Nationale Investeringsinstantie

Nederland kent een groeiend aantal sociale impactondernemingen: innovatief mkb dat maatschappelijke uitdagingen, van schuldenproblematiek tot mentale gezondheid en inclusieve arbeidsmarkt, aanpakt met een schaalbaar verdienmodel. Juist deze ondernemingen lopen bij opschaling vast in de financiering. Zo concludeert de *High-Level Task Force on Investing in Social Europe* dat er in Europa een jaarlijks investeringsgat van 100 tot 150 miljard euro bestaat in gezonde, veerkrachtige gemeenschappen.²

Dit wordt mede veroorzaakt door beperkte toegang tot bancaire financiering. Het gevolg is dat bewezen sociale businessmodellen niet of te langzaam doorgroeien, terwijl zij oplossingen

¹ Zie o.m. CPB/SCP (2020), *De brede baten van werk*; WRR (2023), *Goede zaken*; OECD (2019), *Boosting Social Entrepreneurship and Social Enterprise Development in the Netherlands*.

² Fransen, L., del Bufalo, G., & Reviglio, E. (2018, January 23). Boosting investment in social infrastructure in Europe (Discussion Paper 074). Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Commission. <https://doi.org/10.2765/794497>

bieden voor problemen die nu nadrukkelijk op de politieke agenda staan en de druk op de overheidsbegroting kunnen verlichten: bestaanszekerheid, arbeidstekorten, druk op zorg en jeugdzorg, polarisatie in wijken.

Door sociale investeringen integraal mee te nemen, wordt de Nationale Investeringsinstantie niet alleen een motor voor technologische innovatie, maar ook voor het versterken van arbeidspotentieel, productiviteit en sociale economische groei.

Dat impactondernemingen hiervoor een solide basis zijn, zien wij dagelijks in de praktijk. Schoonmaakonderneming Breedweer transformeert reguliere bedrijven naar impactondernemingen en leidt honderden mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt op tot volwaardige medewerkers. Refugee Team integreert statushouders direct in samenleving én arbeidsmarkt en helpt zo tekorten op te lossen. Samen met een maatschappelijke projectontwikkelaar, SVn, banken en lokale overheden realiseren wij grootschalige woonoplossingen voor kwetsbare jongvolwassenen, waarbij een stabiel thuis de sleutel is tot opleiding, werk en gezondheid. De markt staat klaar, maar wacht op een publieke hefboom.

Om het nationale verdienvermogen te koppelen aan het oplossen van maatschappelijke problemen, zoals bestaanszekerheid en mentale gezondheid, adviseren wij het volgende punt in het regeerakkoord mee te nemen, betreffende de Nationale Investeringsinstantie: *De Nationale Investeringsinstantie krijgt naast de bestaande transitiepoten een expliciete poot voor investeringen in sociale transities. De sociale poot krijgt een duidelijk mandaat en instrumentarium voor risicodeling met private financiers, langjarige groeikapitaalregelingen en de opdracht om sociale indicatoren te harmoniseren zodat maatschappelijke impact vergroot wordt. Dit zorgt voor risicobeheersing en uitvoerbaarheid.*

Graag denken wij met u mee over de inrichting van de Nationale Investeringsinstantie, in het bijzonder de uitwerking van de sociale poot. Vanuit Impact door Groei en de Impact Economy Foundation brengen wij daarbij niet alleen conceptuele kennis in, maar ook praktijkvoorbeelden en een concrete portfolio van impactondernemingen die laten zien hoe sociale investeringen in de praktijk bijdragen aan zowel maatschappelijke uitkomsten als een robuust verdienvermogen van Nederland.

Met vriendelijke groet,

Maurits de Haan | Programma Impact door Groei van FNO Zorg voor Kansen
Werner Schouten | Directeur Impact Economy Foundation

Contactaeevens voor aanvullende informatie en toelichting:

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

FNO Zorg voor kansen
T.a.v. de heer M. de Haan
James Wattstraat 100
1097 DM AMSTERDAM

Kenmerk: 202600122

Den Haag, 7 januari 2026

Geachte heer De Haan,

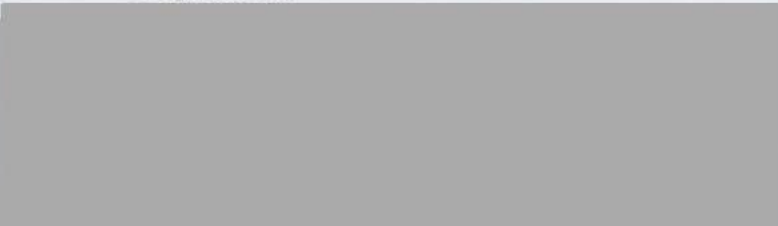
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600123

Aan Informatie Prof. Dr. Rianne Letschert
en vertegenwoordigers TK -partijen D66, CDA en VVD
t.a.v. Bureau woordvoering kabinetformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Bouwstenen B.V.
Hooglandseweg Zuid 34
3813 TC Amersfoort
033 - 258 4337
www.bouwstenen.nl
nieuws@bouwstenen.nl
KVK: 7701 6963
BTW: NL860873699B01
IBAN: NL92INGB0006295410

Datum: 27 december 2025

Betreft: Bijdrage aan mogelijk regeerakkoord; goede plekken voor de (zelfredzame) samenleving

Geachte mevrouw Letschert en formerende partijen

Wij zijn blij met de uitnodiging om een bijdrage te leveren aan een regeerakkoord. Bijgaand treft u ons voorstel om samen aan de slag te gaan voor een sterker Nederland. Ons voorstel is erop gericht:

- de saamhorigheid en gemeenschapszin in de samenleving te versterken (blz 1) en te bouwen aan een weerbare samenleving (blz 13) waarbij burgers weer centraal kunnen komen te staan en hun onmisbare bijdrage kunnen leveren (blz 15)
- te werken aan een totale woon-aanpak met ruimte voor ontmoeting, bewegen en voorzieningen, waarbij de plek beter aansluit bij de veranderde samenleving en beter wordt benut (blz 2 en 3)
- de betaalbaarheid van onderwijs en zorg te verbeteren (blz 7), grote collectieve uitgaven af te remmen en de uitvoeringslast te verminderen (blz 15), met name rond onderwijs, opvang, welzijn en (jeugd)zorg
- te werken aan een begroting die houdbaar is voor toekomstige generaties (blz 15) door te investeren in economie, energie en klimaat (blz 7, 8, 9) en in lange termijn oplossingen met maatschappelijke meerwaarde (blz 15).

Voorstel voor laagdrempelige voorzieningen

We stellen voor in een hoofdstuk over wonen of investeren en hervormen, meer en expliciet aandacht te schenken aan het transformeren van plekken die nodig zijn om dorpen en steden beter en meer duurzaam te kunnen laten functioneren. Dit kan bijvoorbeeld met de tekst: In alle dorpen en wijken komen laagdrempelige voorzieningen die, afhankelijk van de samenstelling van omwonenden, flexibel kunnen worden gebruikt voor ontmoeting, onderwijs, ontspanning, beweging, doe-dingen en laagdrempelige zorg. Deze plekken bieden ruimte aan stichtingen, verenigingen, maatschappelijke organisaties, initiatiefnemers en ondernemers in en uit de buurt die de samenleving verbinden en vooruit kunnen helpen.

Deze ambitie sluit aan bij de wens vanuit de samenleving en ligt in lijn met de ambitie van de formerende partijen zoals genoemd bij woningen (beter benutten, optoppen, enz.). Vanwege het maatschappelijk belang en omdat het publieke plekken betreft die publiek worden geregeld en gefinancierd, verdienen deze plekken expliciet aandacht in een regeerakkoord.

Benodigde maatregelen

De benodigde maatregelen liggen in lijn met veel andere genoemde maatregelen, namelijk het wegnemen van juridische belemmeringen en het bundelen en ombuigen van geldstromen (bijvoorbeeld tot een plekkenpot). Dan komt het meer in lijn met hoe we met woningen, parken, pleinen en wegen omgaan (ook niet per kamer, losse functie of inkomen van de weggebruiker). Daarbij kan het grotendeels worden bekostigd met geld dat nu ook al aan huisvesting wordt uitgegeven (alleen dan beter besteed). Dit geld kan worden aangevuld met geld voor extra ambities op het gebied van duurzaamheid, klimaatadaptatie, opvang en gezonde en zelfzorgzame buurten.

Nut en noodzaak

Burgers hebben behoefte aan ruimte voor maatschappelijke initiatieven en activiteiten. Gemeenten hebben al jaren de ambitie maatschappelijke gebouwen ook hiervoor te gebruiken (beter benutten door functiecombinatie). Dat is tot nog niet echt van de grond gekomen. De huidige sectorale benadering van publiek gefinancierde plekken met een maatschappelijke functie staat dat in de weg. De huidige benadering leidt tot ruimteclaims, schaalvergroting en professionalisering in de eigen koker (sector). Dit ten koste van slimme combinaties, buurt nabijheid, betrokkenheid en de vrijwillige inzet van mensen. Gevolg is ook een toenemende segregatie tussen kinderen, generaties, stad en land en arm en rijk. De benodigde investeringen voor deze sectorale plekken leggen een steeds groter beslag op de publieke middelen. Middelen die er niet zijn waardoor de kwaliteit van de gebouwen sterk is afgenomen (niet gezond voor kinderen en volwassenen en niet duurzaam). Het huidige stelsel is financieel onhoudbaar en helpt de samenleving niet vooruit. De vernieuwingsopgave van de verouderde voorraad gebouwen met een maatschappelijke functie, biedt een kans dit te doorbreken, verdere desinvestering en aftakeling van het voorzieningenniveau te voorkomen en de samenleving beter met ruimte te faciliteren. Daar is nu het moment voor.

Tot slot

In de bijlage treft u een nadere toelichting op ons voorstel. Door het voorstel te omarmen stelt de nieuwe regering niet alleen de samenleving, maar ook partijen in de uitvoering beter in staat een bijdrage te leveren aan een sterker Nederland. We denken en doen graag mee.

Met vriendelijke groet

Ingrid de Moel
(directeur Bouwstenen voor Sociaal)

Meer informatie over Bouwstenen

Bouwstenen voor Sociaal is een onafhankelijk landelijk platform rond maatschappelijke voorzieningen en vastgoed; inhoudelijk en financieel gedragen door 180 partners en meer dan 500 bestuurders en professionals uit de praktijk. Onze partners zijn gemeenten (G40 + 70 middelgrote en kleine gemeenten), grote scholen en maatschappelijk betrokken bedrijven. Het platform richt zich op kennisuitwisseling en -ontwikkeling rond bestuurlijk vastgestelde doelen en deelt haar kennis met iedereen, ook met de beleidsmakers en beslissers in Den Haag.

Bijlage bij de brief aan de formerende partijen

De overheid heeft veel ambitie op het gebied van wonen, leefbaarheid, onderwijs, zorg en weerbaarheid, maar te weinig geld om alles te verwezenlijken. Graag doen we een praktisch voorstel om de maatschappelijke voorzieningen in dorpen en steden in stand te houden en te versterken en wel zo dat de drempels laag zijn en de buurt meer aan zet kan komen.

Voor iedereen plek

Voorstel is de verduurzamings- en vernieuwingsopgave in het maatschappelijk vastgoed, waaronder die van schoolgebouwen, club- en buurthuizen, aan te grijpen om ze te transformeren naar gemeenschapsgebouwen (met veel hogere bezetting), waarin de activiteiten meer kunnen meebewegen met de samenstelling van de buurt en de wensen vanuit de samenleving en politiek.

Waarom dit voorstel;

- Er is in de samenleving behoefte aan kleine scholen en laagdrempelige ontmoetings-, doe-, beweeg-, opvang- en zorgplekken in de buurt.
- De zorgkosten stijgen de pan uit en moeten worden beteugeld. De samenleving moet meer aan zet en daarin (ook ruimtelijk) gefaciliteerd worden.
- Stichtingen en verenigingen hebben het (financieel) zwaar. Ze hebben gebrek aan personeel en vrijwilligers, last van te veel regels (administratie) én veel zorgen rond hun huisvesting. In dat laatste kunnen ze worden ontzorgd door ze een plek te bieden..
- De inrichting van het stelsel leidt in de praktijk tot ruimteclaims en schaalvergroting in de eigen sector, in plaats van tot het slim combineren van functies ten behoeve van de gemeenschap.
- Gevolg is toenemende segregatie tussen kinderen, generaties, dorpen, steden en regio's.
- Er is enorm veel geld nodig om al het maatschappelijk vastgoed sectoraal te vernieuwen en toekomstbestendig te maken. De subsidies zijn te laag en de ondersteuningsstructuur vanuit diverse Ministeries te versnipperd.
- Het Rijk heeft direct invloed op de gebouwen voor het primair- en voortgezet onderwijs (is stelselverantwoordelijk). De Rijksbekostiging hiervoor is al jaren veel te laag (50% van hetgeen minimaal nodig is). Het gros van de gebouwen is aan vernieuwing toe. Daarbij is de huisvesting van het onderwijs ondoelmatig en ingewikkeld geregeld (veel rompslomp).
- Gemeenten hebben invloed op de voorzieningen via het ruimtelijk beleid (spreiding), het (economisch) eigendom van maatschappelijk vastgoed en subsidies aan maatschappelijke organisaties, maar de complexiteit van het stelsel en de versnipperde bekostiging zorgt ervoor dat dit instrumentarium niet optimaal kan worden ingezet. Het voorzieningenniveau in dorpen en steden staat zowel ruimtelijk als financieel onder druk.

Wat levert het op:

- Er is veel maatschappelijke, ruimtelijke en financiële winst te halen als we in staat zijn het ruimtegebruik voor onderwijs, zorg en zelfredzaamheid beter te organiseren. Dit past bij de ambities van de Nota Ruimte en de wijze waarop we met woningen, parken, pleinen en wegen omgaan (ook niet per kamer, losse functie of inkomen van de gebruiker).
- Met een paar kleine uitbreidingen en aanpassingen kunnen bijvoorbeeld de gebouwen die overal in het land staan en die nu alleen voor onderwijs geschikt zijn (en worden gebruikt),

veel beter, door meer mensen en voor meer activiteiten worden gebruikt; ook in het kader van gezondheid (ontmoeten, ontspannen), opvang, zorg, weerbaarheid en veiligheid.

- Door maatschappelijke ruimte anders te organiseren ontstaat er ook ruimte om de activiteiten anders te organiseren (met een ander exploitatiemodel), dichterbij in de buurt en desgewenst de gemeenschap meer zeggenschap te geven over het gebruik van de ruimte.
- Door organisaties op het gebied van huisvesting te ontzorgen kunnen maatschappelijke organisaties hun tijd en energie in hun activiteiten stoppen (lekt de energie niet weg in de huisvesting)..

Niets doen levert waardevermindering op in het vastgoed en risico op verdere verkokering, kostenstijging en verdere segregatie.

Meteen beginnen

Willen is nog geen doen. Wat ons voorstel vraagt is een paradigmashift en samenwerking over de kokers heen. Daarbij is het nodig vanuit het nieuwe paradigma (gemeenschap en gemeenschapsgebouwen) routines tegen het licht te houden, actief de ruimte in de wet op te zoeken en bij alles wat we doen een vraagteken te zetten. Dat kan meteen, zowel lokaal als nationaal.

Daarbij hebben we In Bouwstenen-verband allerlei ideeën, voorbeelden en tools beschikbaar die iedereen (gratis) kan gebruiken. Denk aan de lokale makelpunten voor initiatieven en ruimte, onderzoek naar ruimtenormen en -referenties (ook die van het rijk) en ons werk rond dubbel gebruik, voorzieningenplanologie, voorzieningenplannen en beleid rond maatschappelijk vastgoed.

Wat in de gedachtevorming helpt is om voor maatschappelijke activiteiten onderscheid te maken tussen de plek enerzijds (ruimte en gebouw - flinke investering in kapitaalgoed - 100 jaar vooruit) en de maatschappelijke activiteit anderzijds (onderwijs, opvang, gezondheid, ontmoeten en zorg - komende jaren - vooral personeelskosten - afhankelijk van politieke prioriteiten). Die lijn hanteren we ook voor woningen, parken, pleinen en wegen (bekostigen we ook niet per kamer, losse functie of inkomen van de bezoeker).

Wat vragen we van het Rijk:

Een plekkenpot voor gemeenten waaruit de ruimte voor maatschappelijke activiteiten zeker wordt gesteld. Dan kan de plek ruimtelijk (met brede bestemming en redelijke omvang) flexibel worden ingezet en met zijn tijd en politieke wensen meegaan. Deze pot kan grotendeels gevuld worden met middelen die ook nu al worden ingezet (al dan niet omgebogen). Denk aan:

- De te lage bekostiging voor onderwijshuisvesting (€ 1,4 miljard per jaar) en deze tot het gewenste doel is bereikt, jaarlijks met + 3% te verhogen zodat de renovatie, verduurzaming en vernieuwing van de oude voorraad vorm en vaart kan krijgen. Wellicht kan dit mede uit het Nationaal Groeifonds worden bekostigd.
- Dit bedrag aan te vullen met andere huisvestingskosten voor bijvoorbeeld ontmoeten, gezondheid, (gratis kinder) opvang, weerbaarheid, veiligheid, de woningopgave en 2% uit het zorgbudget (ombuigen naar collectieve preventie).
- Het geld onder gemeenten verdelen via het gemeentefonds (als 1 grote pot) voor maatschappelijk vastgoed = kapitaalgoed) en verantwoording te regelen via de paragraaf kapitaalgoederen in de gemeentelijke jaarstukken (conform BBV, geen extra rompslomp)..

Betere regels

- Starten met nadenken over een andere inrichting van het systeem mbt maatschappelijke voorzieningen en vastgoed.

Het gaat hier om de garantie op een plek voor de (zelfredzame) samenleving en structurele bekostiging hiervoor (= geen consumptiegoed en nodig om investeringen voor de transformatie te kunnen doen). Het vastgoed behoudt en krijgt hierdoor ook in de toekomst meer maatschappelijke en financiële waarde.

We zouden het zeer op prijs stellen als we met ons netwerk vanuit de praktijk een rol mogen spelen in de verbinding van de beleids-, onderzoeks- en uitvoeringsagenda en samen met alle partijen op alle niveaus, naar opties om uit te kiezen mogen zoeken. .

Meer informatie

De inhoud van de brief en het voorstel is mede gebaseerd op Bouwstenen-onderzoek, activiteiten en gesprekken. Zie in dit verband::

- Bericht; Nota Ruimte biedt goede aanknopingspunten (december 2025)
 - inspraakreactie met suggesties vanuit het werkveld (december 2025).
- Sessie: transformatie van school naar gemeenschapsgebouw (november 2025)
- Sessie: meer aandacht voor voorzieningenplanologie (november 2025)
- Blog; Denk in termen van voorzieningen (Herman Soepenbergh, december 2025)
- Bericht: Urgentie op ruimte delen (november 2025)
- Artikel: Ter overweging; een ontzorgingsprogramma voor het basisonderwijs (Schoolfacilities, oktober 2025)
- Bericht; School buurt en samenleving; wat wil Den Haag (september 2025)
- Bericht: Praktisch combineren, kom uit je koker (september 2025)
- Bericht: Gebrek aan middelen, grootste zorg (september 2025)
- Bericht: Hulpvraag aan landelijke politiek (augustus 2025)
- Bericht: Meer referenties voor ruimtelijk beleid (juli 2025)
- Bericht; Utrecht wil scholen beter benutten (ju)
- Bericht; Goed mixen van scholen (mei 2025)
- Bericht; Steeds meer twijfel over wetsvoorstel (mei 2025)
- Bericht; Handen en panden voor de sociale basis (maart 2025)
- Bericht: Zichtbaar tekort voor schoolgebouwen (maart 2025)
- Bericht; Doe meer met minder ruimte (maart 2025)
- Impressie: Rondetafelgesprek met kamerleden (maart 2025)
- Bericht: Twee kansen voor de vernieuwingsopgave (februari 2025)
- Bericht: Nieuwe kaders voor onderwijshuisvesting nodig (februari 2025)
- Webinfo Deltaplan Scholen (sinds 2022)
- Webinfo: Makelpunten voor maatschappelijke ruimte

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Bouwstenen voor Sociaal
T.a.v. mevrouw I. de Moel
Hooglandseweg Zuid 34
3813 TC AMERSFOORT

Kenmerk: 202600124

Den Haag, 7 januari 2026

Geachte mevrouw De Moel,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Aan de informateur
Prof.dr.mr. R.M. Letschert
p/a Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Amsterdam, 17 december 2025

Onderwerp: **Cultuur als Fundament voor een Veerkrachtig Nederland**

De Podiumkunstenalliantie (VSCD, NAPK, NVPF, VvNO, VPF, VVTP), vertegenwoordigt een vitale en veelzijdige sector van podia, gezelschappen, orkesten, festivals en producenten. Samen vragen wij aandacht voor een structurele verankering van kunst en cultuur als pijler van een sterke, weerbare samenleving.

Kunst en cultuur leveren aantoonbaar maatschappelijke, economische en sociale waarde. Ze dragen bij aan gezondheid, welzijn, sociale cohesie, leefbaarheid, innovatie en regionale ontwikkeling. Investeren in cultuur is geen luxe, maar een noodzakelijke investering in de toekomst van Nederland, van onze democratie. Publieke middelen voor cultuur zijn een slimme investering met veel maatschappelijke betekenis, zoals ook verwoord in het Maatschappelijk noodpakket¹ van De Creatieve Coalitie, CPNB, KNVB, Kunsten '92, Mediafederatie, NOC*NSF, NDP Nieuwsmedia, Platform Ondernemende Sportaanbieders en de Vereniging van Evenementenmakers.

Op 14 november jongstleden verscheen het rapport "Ieder zijn aandeel. Naar een evenwichtig financieel ecosysteem voor de cultuursector" van de Raad voor Cultuur. In dat rapport wordt een duidelijke en feitelijke analyse gemaakt van de teruglopende financiering van de sector en wordt de mythe dat minder publieke financiering leidt tot meer private financiering ontkracht. Het tegendeel blijkt waar.

De Podiumkunstenalliantie onderschrijft de aanbevelingen uit dit rapport:

- Maak in de komende kabinetsperiode een budgettaire inhaalslag, te beginnen met 250 miljoen euro extra per jaar op de Rijksbegroting. Dit geld kan worden ingezet voor een meer evenwichtige regionale spreiding van cultuur, het bereiken van nieuwe publieksgroepen, een breder kunst- en kwaliteitsbegrip en voor talentontwikkeling.
- Blijf particuliere giften fiscaal faciliteren via de Geefwet en moderniseer in lijn met de aanbevelingen uit het adviesrapport 'Beter Geven II. Dertien verbetervoorstellen voor vereenvoudiging en versterking van de giftenaftrek' van een deskundigencommissie onder voorzitterschap van de heer Alexander Rinnooy Kan.
- Draag bij aan de financiële stabiliteit van culturele organisaties door:
 - Verruiming van de maximale subsidietermijn op alle overheidsniveaus (zoals het Rijk nu voorstelt). De Podiumkunstenalliantie benadrukt daarbij

¹ Maatschappelijk Noodpakket is te vinden via <https://www.kunsten92.nl/maatschappelijk-noodpakket/>

dat dit voor de hele BIS moet gelden. Niet voor niets is enige jaren geleden gekozen voor een BIS waarin de pluriformiteit van de culturele sector tot uitdrukking komt;

- De mogelijkheid tot opbouw van een weerstandsvermogen van 12 tot 20 procent door culturele organisaties;
- Standaard indexatie van de subsidiebedragen en de verankering van dit principe in de Wet op het specifiek cultuurbeleid (WsC) en de erfgoedwet;
- Zie publiek geld ook als hefboom voor privaat geld bij matchfunding of geclusterde fondsen en werk samen met private partijen waar dat mogelijk is.

Wettelijke verankering taak provincies en gemeenten

Naast deze terechte aanbevelingen van de Raad voor Cultuur wijst de Podiumkunstenalliantie nogmaals op het belang van de wettelijke verankering van de taak van provincies en gemeenten in het cultuurstelsel. Nu erkent de Wet op het specifiek cultuurbeleid alleen de taak van de rijksoverheid daarin. Een weerbaar en verkeerkrachtig cultuurstelsel vraagt om een wettelijke erkenning van ieders rol. Zo kunnen podia niet bestaan zonder voldoende en stabiele ondersteuning vanuit de gemeenten. Eerder al bood de Podiumkunsten Alliantie aan de Minister van OCW en de Tweede Kamer een gezamenlijke agenda aan waarin de noodzaak van samenwerkende, elkaar versterkende overheden werd benadrukt. Het cultuurstelsel kan pas goed functioneren als die samenwerking goed geborgd is.²

De Podiumkunsten Alliantie onderschrijft het belang van een betere spreiding van cultureel aanbod over alle regio's. Een goed gespreide culturele infrastructuur biedt ook de mogelijkheid in alle regio's ontwikkelplekken te bieden aan makers (in bv. theater, alle muziekgenres). Daarmee kan publieke ondersteuning voor hen toegankelijk worden gemaakt, zonder dat zij een eigen stichting hoeven op te richten.

Financiering die aansluit bij de maatschappelijke betekenis van cultuur

Om de maatschappelijke kracht van kunst duurzaam te benutten, is naast een financiële inhaalslag ook een bredere blik nodig. Om de betekenis die cultuur kan hebben voor grote maatschappelijke opgaven ten volle te benutten is co-financiering uit meerdere domeinen (OCW, VWS, BZK, SZW, J&V en gemeenten) gewenst. Er zijn nieuwe interdepartementale regelingen voor projecten rond gezondheid, leefomgeving, en sociale cohesie nodig. Denk alleen al aan hetgeen cultuurparticipatie kan betekenen voor de (mentale) gezondheid van mensen.

De kracht van de podiumkunsten ligt in samenwerking – tussen makers, podia, publiek en maatschappelijke partners. Het nieuwe kabinet wordt opgeroepen om ruimte te scheppen voor co-creatie trajecten waarin kunst onderdeel is van maatschappelijke innovatie. Wij vragen structurele, aanvullende ruimte voor experiment, vertrouwen en gelijkwaardige samenwerking binnen publieke programma's.

² Brief Podiumkunsten Alliantie aan de Minister van OCW, 11 juli 2024, zie VSCD.nl

Oproep aan de informateur en formatietafel

Nederland staat voor grote maatschappelijke uitdagingen – op het gebied van zorg, samenleven, klimaat en vertrouwen in instituties. De podiumkunstensector biedt bewezen oplossingen, verbindingskracht en verbeelding. Wij vragen het nieuwe kabinet om:

- Kunst en cultuur als onmisbare pijler van de samenleving te erkennen.
- Structureel en domeinoverstijgend meer te investeren in cultuur. Te beginnen met het uitvoeren van de aanbevelingen uit het rapport van de Raad voor Cultuur 'Ieder zijn aandeel'
- De rol van allee overheden hierin wettelijk te verankeren
- De podiumkunsten te zien als partner in het realiseren van publieke doelen.

Investeren in cultuur is investeren in samenhang, gezondheid en toekomst. Een veerkrachtig Nederland begint met verbeeldingskracht.

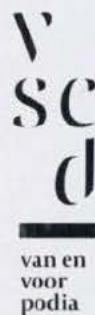
Wij zijn graag bereid over het bovenstaande met u in overleg te treden.

Met hartelijke groet,

De Podiumkunsten Alliantie

Mirjam Terpstra, NAPK
Jenny Booms, VSCD
Berend Schans, VNPF
Dian Hoelscher, VVTP
Chris Dingjan, VVNO
Ingrid Beer, VPF

Neem voor meer informatie contact op met Roel Funcken via Roel.Funcken@napk.nl of 06 51 06 27 39.

Tweede Kamer der Staten-Generaal

t. av. Bureau woordvoering kabinetsformatie
Prof. de mr. R.M. Letschert

Postbus 20018

2500 EA Den Haag

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

De podiumkunsten alliantie - p/a NAPK
T.a.v. de heer R. Funcken

[Redacted]
[Redacted]

Kenmerk: 202600126

Den Haag, 7 januari 2026

Geachte heer Funcken,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

[Redacted Signature]

Rianne Letschert
Informateur